

Magdalena Wismont
Uniwersytet Łódzki
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2010-8214>
e-mail: mwismont369@gmail.com

Ewa Woźniak
Uniwersytet Łódzki
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0784-6178>
e-mail: ewa.wozniak@uni.lodz.pl

Dziewiętnastowieczne tłumaczenia Kodeksu Napoleona wobec tradycji polskiej terminologii prawnej

The 19th-century translations of the Napoleonic Code
and the history of Polish legal terminology

Abstrakt

W artykule podjęto zagadnienie trwałości polskiej terminologii prawnej w kontekście przemian zachodzących w prawodawstwie w pierwszej połowie XIX w. po wprowadzeniu Kodeksu Napoleona jako prawa powszechnego obowiązującego w Księstwie Warszawskim. Badaniami objęto słownictwo terminologiczne z trzech pól tematycznych: OPIEKA, RODZINA i ROZWÓD. Leksykę związaną z tymi pojęciami prawnymi, obecną w tłumaczeniach Kodeksu Napoleona, skonfrontowano z terminami używanymi w prawie polskim od czasów najdawniejszych do końca XVIII w. Biorąc pod uwagę tożsamość wyrażen językowych, a nie ich odnośność pojęciową, stwierdzono duży udział leksyki prawnej wykazującej stabilność: 44% terminów użytych w przekładach Kodeksu Napoleona znanych było w dawnej polskiej terminologii prawnej. Z przeprowadzonych badań wynika, że XIX-wieczny tłumacz francuskiego prawa, które w sferze pojęciowej zrywało z dotychczasową tradycją prawną Rzeczypospolitej szlacheckiej, opierał się w znaczącym stopniu na zastanej leksyce. Zauważono również, że stabilność charakteryzuje przede wszystkim terminy syntetyczne wyrażające podstawowe pojęcia prawne, natomiast wśród terminów nowych dominują wielowyrazowe korelaty bardziej złożonych pojęć prawnych.

Słowa kluczowe: historia języka polskiego – XIX wiek, leksyka prawna, Kodeks Napoleona, tłumaczenie tekstów prawnych, stałość w języku

Abstract

The article discusses the persistence of Polish legal terminology in the context of the legal changes that were introduced in the first half of the 19th c. after the Napoleonic Code had become public law in the Duchy of Warsaw. The presented research covers vocabulary related to three thematic fields: CARE, FAMILY and DIVORCE. The study compares the lexis that is associated with these areas and that can be found in the Napoleonic Code with the terms that had been used in Polish law until the end of the 18th century. The study, which focuses on the sameness of the terms rather than their referents, shows a large number of persistent legal terms: 44% of the terms used in the translations of the Napoleonic Code had been present in the Polish legal terminology earlier. It also indicates that the 19th-century translation of French law, which significantly differed from the legal tradition of the Commonwealth of Poland, was largely based on the already used terminology. Finally, the study shows that the translator used traditional synthetic terms when referring to basic legal concepts. The new terms, by contrast, include mostly multi-word equivalents of more complex legal concepts.

Key words: history of the 19th-century Polish language, legal vocabulary, Napoleonic Code, translation of legal texts, language persistence

Jedną z ożywczych myśli w refleksji historycznojęzykowej ostatnich lat jest zwrócenie uwagi nie na to, co w języku wraz z upływem czasu się zmieniło, ale na to, co pomimo nieustannie zachodzących zmian pozostało trwale czy relatywnie niezmiennie, a co w istocie stanowi o tożsamości języka i w rezultacie daje możliwość międzypokoleniowej komunikacji (Rokoszowa 1999; Wilkoń 2010; Janowska 2018). Taką perspektywę, ukierunkowaną na uchwycenie składników trwałych, przyjęliśmy w niniejszym opracowaniu. Asumpt do postawienia pytania o ciągłość polskiej terminologii prawnej, pomimo przełomowych zmian w dziedzinie prawodawstwa, dały badania nad językiem XIX-wiecznych tłumaczeń Kodeksu Napoleona (Woźniak, Zarębski 2016a; Woźniak, Zarębski 2016b; Woźniak, Wismont 2016; Woźniak, Zarębski 2018; Wismont 2018). Kodeks został wprowadzony jako prawo cywilne obowiązujące wszystkich mieszkańców Księstwa Warszawskiego na mocy konstytucji nadanej mu w 1807 r. przez Napoleona (Sójka-Zielińska 2007: 196). Historycy prawa zgodnie podkreślają przełomowe, a nawet „epokowe” znaczenie tego faktu (Rosner 2007: 9): po pierwsze, ze względu na to, że kodeks był pierwszą w dziejach polskiego prawodawstwa nowoczesną kodyfikacją prawa cywilnego (Rosner 2008: 271; Radwański 2009: 131); po drugie, zrywał z wielowiekową tradycją, wprowadzając pojęcia i procedury prawne nieznanne i niestosowane w Rzeczypospolitej (Posner 1912; Rosner 2007; Rosner 2008); po trzecie, włączał polskie prawodawstwo w obręb oddziaływania wyższej, francuskiej kultury prawnej, znacząco wpływając na procesy systematyzacji i ujednoznaczniania terminologii prawnej (Wismont, Woźniak 2020). Znaczenie francuskiego zbioru praw dla polskiego prawodawstwa tak ujmują

prawnik żyjący na przełomie XIX i XX w., Stanisław Posner, oraz współczesny historyk prawa, Katarzyna Sójka-Zielińska, autorka monografii poświęconej Kodeksowi Napoleona:

Kodeks w ciągu stu lat utrzymywał naszą odrębność kulturalną, naszą samoistość prawno-cywilną. Nie żyliśmy według „Landrechtu” pruskiego, ani według ustaw cywilnych austriackich – żyliśmy według swojego prawa, które dla państwa, z którym losy nas związały było i pozostało podotąd niedościgłym wzorem postępu na polu instytucji prawnych. (Posner 1912: 24)

Szczególne miejsce zajmuje Kodeks Napoleona w tradycji prawnej Polski. [...] Stał się prawem rodzimym, świadectwem naszej narodowej odrębności, wyspą polskości w morzu carskiego prawodawstwa, a jednocześnie symbolem naszej łączności z kulturą prawną Zachodu. (Sójka-Zielińska 2008: 11)

Podobnie jak historycy prawa, również historycy języka zwracali do tychczas uwagę przede wszystkim na to, jakie zmiany w obrębie prawno-administracyjnej odmiany polszczyzny dokonały się pod wpływem Kodeksu Napoleona. Sygnalizowano przeobrażenia w zakresie stylu wypowiedzi prawnej, w polu gatunków urzędowo-kancelaryjnych, a przede wszystkim na gruncie leksyki terminologicznej (Woźniak, Zarębski 2016a). W niniejszej pracy chciałobyśmy zwrócić uwagę na zakres kontynuowania dawnej polskiej terminologii prawnej w polskich tłumaczeniach Kodeksu Napoleona. Nasze rozważania będą zatem nakierowane na elementy stabilne w polskim języku prawnym.

Terminologia prawna, stanowiąca dziedzictwo Polski przedrozbiorowej, ukształtowała się w wyniku splotu swoistych dla jej dziejów okoliczności i uwarunkowań polityczno-społecznych oraz kulturowych. Najdawniejsza polska leksyka prawna ma źródła w prawie zwyczajowym, które regulowało stosunki w obrębie wspólnot różnego typu. Geneza niektórych terminów sięga okresu prasłowiańskiego i wspólnot plemiennych: takie wyrazy, jak *wina*, *kara*, *cena* ‘odpłata za czyn przestępczy’, *zakon*, już w prasłowiańszczyźnie odnosiły się do pojęć prawnych (np. relacji pomiędzy pokrzywdzonym a krzywdzicielem itp.). Niektóre wyrazy pochodzenia prasłowiańskiego, genetycznie niezwiązane z dziedzizną prawa, zostały na ten grunt przeniesione w wyniku adaptacji semantycznej po włączeniu Słowiańszczyzny do chrześcijańskiego kręgu kulturowego. Wówczas, jak pisze Maria Wojtyła-Świerzowska, „prastare, rodzime prawo zwyczajowe zostało w sposób istotny przemodelowane (potem skodyfikowane) przez chrześcijańskie państwo” (Wojtyła-Świerzowska 2006: 68). Konsekwencją wykorzystania tego dziedzictwa jest wybitnie rodzimy charakter terminologii staropolskiej, na co zwracał uwagę Aleksander Zajda, polemizując ze stereotypową opinią o niemieckiej genezie średniowiecznego słownictwa prawnego (Zajda 1999). Rozwój polskiej leksyki

prawnej w dobie staropolskiej, stymulowany przez przeobrażenia stosunków społeczno-gospodarczych i ustrojowych, a związany także z przechodzeniem od prawa zwyczajowego do prawa spisane go i stanowionego, polegał w mniejszym stopniu na zapożyczaniu wyrazów, w większym zaś opierał się na procesach derywacji semantycznej i syntaktycznej (Zajda 1990). Dopiero od XVI w. postępuje latynizacja terminologii prawnej. Ma ona przyczynę w wyjątkowej pozycji łaciny, poprzez którą naród szlachecki „dokonywał autointerpretacji systemu politycznego, który stworzył i systemu wartości, któremu hołdował” (Axe r 2004: 156). Wzór dla ówczesnego ustroju politycznego: republiki szlacheckiej z monarchą na czele, odnajdywał naród Rzeczypospolitej w republikanizmie rzymskim. Sprzyjał temu wzrost znajomości prawa rzymskiego, które na początku XVI w. zaczęło być wykładane w Akademii Krakowskiej. Tendencja latynizacyjna utrzymywała się do czasów oświecenia, kiedy to sformułowano postulat odrzucenia obcej leksyki i dowartościowania języka narodowego również w dziedzinie prawa (Woźniak 2015: 26–27). W tym nurcie powstawały przekłady Kodeksu Napoleona na język polski.

Bazę empiryczną naszych rozważań stanowią przekłady Kodeksu Napoleona autorstwa Franciszka Ksawerego Szaniawskiego. Tłumaczenie Szaniawskiego, zlecone przez ministra sprawiedliwości w Księstwie Warszawskim, Feliksa Łubieńskiego, miało kilka wydań (nieznacznie się różniących): pierwsza edycja w roku 1807¹, następne w latach 1808, 1809, 1810, 1811, 1813, ostatnie wydanie ukazało się w 1829 r. (Smoleński 1925: 238). Materiały do niniejszego opracowania zaczerpnięte zostały z wydania opublikowanego w 1808 r. (dalej: KN1) oraz z trójjęzycznego: polsko-francusko-łacińskiego z 1813 r. (dalej: KN2). Autorem innego przekładu był Michał Ksawery Bohusz (Bohusz 1810). Żadne z nich nie zostało zatwierdzone jako urzędowe: sądy w Księstwie Warszawskim używały oryginału, natomiast przekład Szaniawskiego służył *informationis causa* (Grynwaser 1951: 28). Kontrowersje wokół przekładu kodeksu, których konsekwencją był brak tłumaczenia o statusie urzędowym, wynikały m.in. z dyskusyjnego stosunku wobec dotychczas stosowanej leksyki prawnej. Tłumacze stanęli przed dylematem, czy i w jakim stopniu możliwe jest wykorzystanie tradycyjnych terminów, których znaczenia obciążone były odniesieniami do prawa wykształconego w ciągu dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej, do nowych instytucji i pojęć *Code civil*. Z drugiej strony, czy można odciąć się od wielowiekowej tradycji języka prawnego, wprowadzając wraz z nowym prawem innowacyjne terminy?

¹ Jak wskazuje historyk prawa, Anna Rosner, pierwsza wersja tłumaczenia z 1807 r. była sporządzona pośpiesznie, a co za tym idzie niedokładnie: „Książd Szaniawski bardzo szybko uporał się z pierwszą wersją tłumaczenia. Już w 1807 r. ukazał się pośpiesznie sporządzony przekład. Sam autor jednak widział w swej pracy niedoskonałości” (Rosner 2007: 10).

Chciałybyśmy podkreślić, że pytając o zakres kontynuowania dawnej leksyki prawnej w wymienionych przekładach Kodeksu Napoleona, z założenia pomijamy kwestię odnośności pojęciowej – skupiamy się wyłącznie na tożsamości wyrażen językowych. Rekonesansem badawczym obejmujemy leksykę z zakresu prawa rodzinnego, obecną w Księdze Pierwszej Kodeksu Napoleona. Zestawiamy ją z indeksem terminów prawnych do XVI-wiecznych opisów prawa magdeburskiego *Ius municipale i Speculum Saxonum* Pawła Szczerbica (dalej: SSz), a także z opracowaniami z zakresu leksyki prawnej: Aleksandra Zajdy *Staropolską terminologią prawniczą (do 1500 r.)* (1990) i *Studiami z historii polskiego słownictwa prawniczego i frazeologii* (2001) oraz Marii Teresy Lizisowej *Podstawowymi terminami prawnymi w statutach staropolskich na tle słowiańskim. Studium semantyczne* (1995).

Termin prawny to językowy wykładnik pojęcia prawnego (Felber, Budin 1994: 26; Kierzkowska 2007: 21). Do zasobu terminów prawnych przechodzą często wyrazy należące do języka ogólnego, np. nazwy relacji rodzinnych, o ich charakterze terminologicznym stanowi wówczas użycie w tekście specjalistycznym (prawnym) (Lizisowa 1995: 10). Główną cechą terminu, różnicującą go od innych jednostek leksykalnych, jest jednoznaczność (Zajda 1990: 233; Lizisowa 1995: 32). Warto zwrócić uwagę, że w czasie powstawania polskich przekładów Kodeksu Napoleona wyraz *termin* w przedstawionym rozumieniu nie był znany. Jednak XIX-wieczni tłumacze wykazują świadomość materii, w której działają. Zamiast o *terminach prawnych* mówią o *wyrazach właściwych nauce prawa*, a znajomość ich semantyki przedstawiają jako warunek zrozumienia tekstu prawnego: „różne są wyrazy właściwe nauce Prawa; wszystkich wiadomość potrzebna iest do zrozumienia Kodexu” (KN1 83).

Materiały zostaną zaprezentowane w obrębie trzech grup leksykalno-semantycznych, w których statystycznie zbadamy stałość terminologii używanej w opisie poszczególnych zagadnień prawa rodzinnego. Semantycznymi grupami branymi pod uwagę są: RODZINA, OPIEKA i ROZWÓD. Z przekładów Kodeksu Napoleona autorstwa Szaniawskiego wybrano terminy mieszczące się w danym polu, a następnie skonfrontowano je z dostępnymi indeksami i opracowaniami, rejestrującymi polskie słownictwo prawne, przy założeniu trzystuletniej cezury jako kryterium uznania elementów językowych za stabilne (Janowska 2018: 17). W grupie RODZINA znalazły się 42 jednostki, w grupie OPIEKA – 19, zaś w polu ROZWÓD – 15. Łącznie jest to 76 terminów. Stanowią one podstawę wyliczenia procentowego udziału dawnej leksyki w XIX-wiecznych tłumaczeniach francuskiego prawa na język polski. Uwzględniamy zarówno terminy jednowyrazowe, jak również wielowyrazowe, czyli skupienia terminologiczne lub derywaty analityczne, jak je nazywa Zajda, które powstają na drodze derywacji syntaktycznej (Zajda 1990: 31–32).

Stosując metodę statystyczną do badań stosunkowo niewielkiej liczby wyrazów, mamy świadomość jej niedoskonałości i prawdopodobieństwa błędu.

Wśród terminów przynależnych do grupy RODZINA, użytych w przekładach Kodeksu Napoleona, znalazły się: *baba* (*aïeule*), *brat* (*frère*), *ciotka* (*tante*), *córka* (*fille*), *dziad* (*aïeul*), *dziecię* (*enfant*), *dziecko* (*enfant*), *dzieci naturalne* (*enfants naturels*), *dzieci prawe* (*enfants légitimes*), *familia* (*famille*), *krewni* (*parents*), *macierzyństwo* (*maternité*), *małoletni* (*mineur*), *małoletność* (*minorité*), *matka* (*mère*), *ojciec* (*père*), *ojcostwo* (*paternité*), *pełnoletni* (*major*), *pełnoletność* (*majorité*), *pokrewieństwo* (*parenté*), *powinowaci* (*alliés*), *pradziad* (*bissaïeul*), *rada familijna* (*conseil de famille*), *rodzeństwo* (*frère et soeur*), *rodzice* (*père et mère*), *siostra* (*soeur*), *siostrzeniec* (*neveu*), *siostrzenica* (*nièce*), *stryj* (*oncle*), *stryjenka* (*tante*), *syn* (*fil*), *synostwo* (*filiation*), *synowiec* (*neveu*), *synowica* (*nièce*), *władza ojcowska* (*puissance paternelle*), *wnuczka* (*petite-fille*), *wnuk* (*petit-fils*), *wstępny* (*ascendant*), *wuj* (*oncle*), *wujenka* (*tante*), *zstępni* (*descendants*), *zstępni prawi* (*descendants légitimes*).

Jak widać, zbiór leksemów, określających relacje rodzinne, jest w XIX-wiecznej kodyfikacji dość pokaźny. Wiele z wymienionych określeń zalicza się do dawnych jednostek leksykalnych. W SSz oraz w pozostałych opracowaniach słownictwa prawnego spotykamy bowiem leksemy: *baba*, *brat*, *ciotka*, *córka*, *dziad*, *dziecię*, *dziecko*, *krewni*, *matka*, *ocięć*, *powinowaci*, *pradziad*, *rodzice*, *siostra*, *siestrzeniec*, *stryj*, *syn*, *synostwo*, *synowiec*, *władza ojcowska*, *wnęk* /*wnuk*, *wuj*. Większość z omawianych leksemów to nazwy członków rodziny spokrewnionych, rzadziej spowinowaconych. Dwa określenia nie odnoszą się do członków rodziny, ale nazywają pojęcia związane z prawnym funkcjonowaniem rodziny – chodzi tu o wyrażenia *synostwo* i *władza ojcowska*. Łącznie 22 jednostki pojawiły się zarówno w XIX-wiecznych tłumaczeniach Kodeksu Napoleona, jak i XVI-wiecznych tekstach Szczerbica oraz innych opracowaniach dawnej terminologii prawnej. W leksemach *ocięć*, *siestrzeniec*, *wnęk* zaszły jedynie zmiany fonetyczne. Wyrazy te, jak większość nazw członków rodziny, zostały w polszczyźnie odziedziczone z epoki prasłowiańskiej (Szymczak 1966: 16, 113, 70). W propozycji klasyfikacji elementów trwałych i zmiennych, przedstawionej przez Aleksandrę Janowską, zmiany te mieszczą się w granicach, które nie wykluczają przynależności do stabilnych elementów języka polskiego (por. Janowska 2018: 15–16). Pozostałe jednostki leksykalne funkcjonują w niezmienniej postaci. Istotne jest, że są to przede wszystkim określenia jednowyrazowe. W ujęciu statystycznym terminy znane z wcześniejszych opisów prawa stanowią 52% użytych w przekładach Kodeksu Napoleona terminów obsługujących grupę RODZINA, co daje prawie 29% wszystkich jednostek analizowanych w niniejszym opracowaniu.

Terminami związanymi z instytucją opieki, obecnymi w XIX-wiecznych tłumaczeniach francuskiej kodyfikacji, są: *kurator (curateur)*, *opieka (tutelle)*, *opieka dobroczynna (tutelle officieuse)*, *opieka nad dziećmi małoletnimi i nieusamowolnionymi (tutelle des enfans mineurs et non émancipés)*, *opieka ojca i matki (tutelle des père et mère)*, *opieka powierzona przez ojca i matkę (tutelle déferée par le père ou la mère)*, *opieka powierzona przez radę rodziny (tutelle déferée par le conseil de famille)*, *opieka swoich dzieci (tutelle de ses enfans)*, *opieka wstępnych (tutelle des ascendans)*, *opiekun (tuteur)*, *opiekun dobroczynny (tuteur officieux)*, *opiekun przydany (subrogé tuteur)*, *opiekunka (tutrice)*, *podopiecznik (KN1) / zaopiecznik (KN2) (protuteur)*, *rada (conseil)*, *rada szczególna (conseil spécial)*, *usamowolnienie (émancipation)*, *współopiekun (cotuteur)*, *wychowaniec (pupille)*, *zastępca opiekuna (représentant respectif du tuteur)*.

Trwałość dawnej polskiej terminologii prawnej uwidacznia się w wielowiekowym funkcjonowaniu leksemów *kurator*, *opieka*, *opiekun*, *opiekunka*, *rada*, *spółopiekun*, które spotykamy w tekstach Szczerbica oraz w opracowaniach słownictwa związanego z prawem Zajdy. Jedynie w wyrazie *spółopiekun* obserwujemy różnicę, która jednak mieści się w granicach dopuszczalnych przeobrażeń jednostki rozumianej jako stabilnej w historii języka polskiego (por. Janowska 2018: 15–16). Wśród wymienionych określeń spotykamy te najbardziej podstawowe, tzn. wyrażające pojęcia leżące u podstaw instytucji opieki, czyli terminy *opieka* i *opiekun*. Wpływa to bez wątpienia na stabilność wspomnianych leksemów w polskim języku prawnym. Liczba wszystkich jednostek leksykalnych wykazujących trwałość w grupie OPIEKA wynosi sześć. Co istotne, wszystkie są terminami jednoczłonowymi. Stanowią one 31% terminów związanych z instytucją opieki i użytych w tłumaczeniach Kodeksu Napoleona, co daje 8% wszystkich jednostek włączonych do niniejszego opracowania.

Jeśli chodzi o terminy zakwalifikowane do grupy ROZWÓD, które odnotowano w przekładach Kodeksu Napoleona autorstwa Szaniawskiego, należy wymienić: *małżonek powód (demandeur)*, *małżonek pozwany (défendeur)*, *nieważność małżeństwa (nullité du mariage)*, *powód (demandeur)*, *pozwany (défendeur)*, *rozdział co do osób (séparation de corps)*, *rozwiązanie małżeństwa (dissolution du mariage)*, *rozwiązanie małżeństwa przez rozwód (dissolution du mariage par le divorce)*, *rozwód (divorce)*, *rozwód z przyczyny oznaczonej (divorce pour causa déterminée)*, *rozwód ze wzajemnego zezwolenia (divorce par consentement mutuel)*, *strona do rozwodu pociągana (défendeur)*, *strona obżalowana (défendeur)*, *strona powodowa (demandeur)*, *strona pozwana (défendeur)*.

Wśród podstawowych terminów związanych z prawem rozwodowym, wykazujących stabilność w polskim języku prawa, można wymienić następujące: *powód*, *powodowa strona*, *pozwany*, *pozwana strona*, *rozwód*, *strona obżalowana*. Ich użycie odnotowano w tekstach Szcherbica, uwzględnione zostały także w opracowaniach Zajdy i Lizisowej. Warto zwrócić uwagę, że wymienione określenia są jednowyrazowe (w trzech przypadkach) oraz dwuwyrazowe (w pozostałych trzech przypadkach). Jest to jedyna grupa w niniejszej pracy, w której liczba terminów jednoczłonowych i dwuczłonowych podzieliła się na pół. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest uwzględnienie w grupie związanej z terminologią rozwodową nazw stron w sprawie rozwodowej, podczas której wykorzystywano te same określenia, co w przypadku każdej innej sprawy w sądzie. Nazwy uczestników rozprawy sądowej już od czasów staropolskich były dość liczne (por. Zajda 1990). Ponadto określenia takie stanowią większość wśród przykładów dawnej terminologii w grupie ROZWÓD. Jedynym leksemem, który nie odnosi się do żadnej ze stron w sądzie, jest wyraz podstawowy w tym kręgu tematycznym, czyli termin *rozwód*. Warto przy okazji wspomnieć, iż *rozwód* przetrwał jako forma językowa, natomiast zmienił semantykę (Woźniak, Wismont 2016: 4–5). Na różnicę między dawnym *rozwoдем* a *rozwoдем* w Kodeksie Napoleona zwracał uwagę Szaniawski: „Rozwód było to okazanie nieważności małżeńskiego związku, a teraz jest rozwiązanie choć ważnie zawartego małżeństwa” (Szaniawski 1809: 58–59). Łącznie jednostek przynależnych do tradycji polskiej terminologii prawnej jest w tej grupie sześć, co daje 40% określeń związanych z rozwodem wykorzystanych w XIX-wiecznych tłumaczeniach francuskiego prawa. Jest to również 8% wszystkim dawnym terminów funkcjonujących w przekładach Szaniawskiego.

Warto jeszcze przedstawić końcowe dane liczbowe. Otóż w tłumaczeniach Kodeksu Napoleona wykorzystano 34 jednostki, które funkcjonowały wcześniej w języku polskim w sferze prawnej. Stanowi to nieco ponad 44% terminów użytych w przekładach Szaniawskiego łącznie w wyodrębnionych grupach. Warto zwrócić uwagę, iż dane te mogą być zawyżone ze względu na włączenie do niniejszego opracowania nazw członków rodziny, które należą do najstarszej warstwy słownictwa oraz określają podstawowe dla każdego człowieka relacje. Pozostałe dwie analizowane grupy nie są reprezentowane przez tak pokaźną grupę terminów.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę sugerowaną przez niektórych badaczy trzystuletnią tradycję językową jako podstawę diagnozowania stabilności (por. Janowska 2018: 17), należy wskazać, że znacząca większość omawianych terminów spełnia to kryterium: funkcjonują one niezmiennie w polszczyźnie prawnej przynajmniej od XVI w. Należy zatem stwierdzić, iż pomimo przełomowych zmian w dziedzinie prawa, które dokonały się po wprowadzeniu Kodeksu Napoleona, w polskim języku prawnym można wyodrębnić składniki trwałe. Pozostaje część leksyki prawnej wykazująca stabilność, kontynuowana przez wieki.

Co ciekawe, większość terminów odznaczała się niezmiennością formy. Różnice, niewyłączające jednak leksemów z przynależności do stabilnych elementów języka, obserwujemy tylko w czterech przykładach: *ociec*, *sie-strzeniec*, *spółopiekun*, *wnęk*.

Należy podkreślić, że większość tradycyjnych terminów prawnych to formy syntetyczne. Wiąże się to z faktem, że terminy te wyrażają najbardziej podstawowe pojęcia prawne, co zapewne pomogło im przetrwać w historii polskiego języka prawnego. Nazwy złożone natomiast pojawiają się wraz z rozwojem danej dziedziny prawodawstwa, ponieważ wypływają z potrzeby precyzyjnego ujęcia „instytucji i stanów prawnych za pomocą dwóch różnicujących cech” (Iluk 2012: 7). Dlatego wraz z rozwojem prawa tworzy się derywaty analityczne. W taki sposób powstały skupienia terminologiczne użyte w przekładach Szaniawskiego, jak np. wykorzystujące rzeczownik *opieka* (są to: *opieka dobroczynna*, *opieka nad dziećmi małoletnimi i nieusamowolnionymi*, *opieka ojca i matki*, *opieka powierzona przez ojca i matkę*, *opieka powierzona przez radę rodziny*, *opieka swoich dzieci*, *opieka wstępnych*), czy też oparte na leksemie *rozwód* (czyli przykłady *rozwód z przyczyny oznaczonej* oraz *rozwód ze wzajemnego zezwolenia*).

Formułując tezę końcową, należy wskazać, że XIX-wieczny tłumacz francuskiego prawa, które w sferze pojęciowej zrywało z dotychczasową tradycją prawa Rzeczypospolitej szlacheckiej, opierał się w znaczącym stopniu na zastanej leksyce. Szczególnie widoczne jest to w stosowaniu jednowyrazowych terminów, które często odnoszą się do podstawowych pojęć prawa. Tworzenie nowych jednostek terminologicznych odbywa się przede wszystkim poprzez derywację syntaktyczną. Połączenia wielowyrazowe w terminologii prawnej pozwalają na precyzyjne ujęcie podtypów kategorii głównej. Korzystanie z zastanej terminologii przy równoczesnym odrywaniu jej od dotychczasowej

semantyki jest ryzykowne. Nie ma jednak innej drogi, a XIX-wieczni tłumacze Kodeksu Napoleona, przed którymi piętrzyły się tego typu trudności, byli tego świadomi.

Skróty

- KN1 – F. K. Szaniawski: *Kodex Napoleona z przypisami*. T. I. Warszawa 1808.
 KN2 – F. K. Szaniawski: *Kodex Napoleona. Code Napoléon. Codex Napoleonis*. Warszawa 1813.
 SSz – P. Szczerbic: *Speculum Saxonum. Ius municipale. Skorowidz terminów prawniczych*. Zestawił i opracował G. M. Kowalski. Kraków 2018. Seria Bibliotheca Iagellonica. Fontes et Studia 33.

Literatura

- Axer J. (2004): *Łacina jako drugi język narodu szlacheckiego Rzeczypospolitej*. [W:] *Łacina jako język elit*. Red. J. Axer. Warszawa, s. 151–156.
 Bohusz K. M. (1810): *Kodeks Napoleona*. Warszawa.
 Grynwaser H. (1951): *Kodeks Napoleona w Polsce*. [W:] tegoż: *Pisma*. T. 1. Wrocław, s. 13–172.
 Felber H., Budin G. (1994): *Teoria i praktyka terminologii*. Przekł. Cz. Schatte. Warszawa.
 Iluk J. (2012): *Terminologia prawna i prawnicza z perspektywy interlingwalnej*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Linguistica” nr 31, s. 7–21.
 Janowska A. (2018): *Stalość, stabilność, ciągłość. Uwagi terminologiczne*. [W:] *Filologia jako porządkowanie chaosu. Studia nad językiem i tekstem*. Red. E. Woźniak, A. Lenartowicz-Zagrodna. Łódź, s. 13–22.
 Kierzkowska D. (2007): *Tłumaczenie prawnicze*. Warszawa.
 Lizisowa M. T. (1995): *Podstawowe terminy prawne w statutach staropolskich na tle słowiańskim*. Studium semantyczne. Kraków.
 Radwański Z. (2009): *Kodyfikacja prawa cywilnego*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, s. 131–142.
 Rokoszowa J. (1999): *Język – czas – milczenie*. Kraków.
 Posner S. (1912): *Polska a Kodeks Napoleona*. „Krytyka”. T. 35, s. 13–24.
 Rosner A. (2007): *Zmagania z językiem prawa. Przykład polskiego przekładu Kodeksu Napoleona w Księstwie Warszawskim*. [W:] *Współczesny język prawny i prawniczy*. Red. A. Niewiadomski, A. Mróz, R. Pawelec. Warszawa, s. 9–22.
 Rosner A. (2008): *Pierwsze polskie tłumaczenia Kodeksu Napoleona*. [W:] *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*. Red. K. Sójka-Zielińska. Warszawa, s. 271–294.
 Smoleński W. (1925): *Spory o przekład polski Kodeksu Napoleona*. [W:] tegoż: *Studia historyczne*. Warszawa, s. 232–238.
 Sójka-Zielińska K. (2007): *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*. Warszawa.
 Szaniawski F. K. (1809): *O tłumaczeniu Kodeksu Napoleona w polskim języku*. „Pamiętnik Warszawski”. T. 3, nr 7, s. 52–60.
 Szczepankowska I. (2006): *Rola łaciny w kształtowaniu terminologii prawa polskiego w okresie od XVI do XVIII wieku. Problemy transferu pojęć i nazw*. [W:] *Język w urzędach i w sądach*. Red. M. T. Lizisowa. Kraków, s. 75–89.
 Szczerbic P. (2018): *Speculum Saxonum. Ius municipale. Skorowidz terminów prawniczych*. Zestawił i opracował G. M. Kowalski. Kraków. Seria Bibliotheca Iagellonica. Fontes et Studia 33.

- Szymczak M. (1966): *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*. Warszawa.
- Wilkoń A. (2010): *Trwanie a zmiana językowa*. „LingVaria” II, s. 69–74.
- Wismont M. (2018): *Osoby w sądzie. Określenia osób w sprawie rozwodowej na przykładzie tłumaczeń Kodeksu Napoleona*. [W:] *Filologia jako porządkowanie chaosu. Studia nad językiem i tekstem*. Red. E. Woźniak, A. Lenartowicz-Zagrodna. Łódź, s. 431–442.
- Wismont M., Woźniak E. (2020): *Rola Kodeksu Napoleona w systematyzowaniu polskiej terminologii prawnej*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica” 54, s. 59–69.
- Wojtyła-Świerzowska M. (2006): *Prastowiańskie dziedzictwo leksykalne w polskim słownictwie prawnym: prawo, zakon, cena, wina, kara*. [W:] *Język w urzędach i w sądach*. Red. M. T. Lizisowa. Kraków, s. 67–74.
- Woźniak E. (2015): *Ciągłość i zmiana – język urzędowy w dobie nowopolskiej*. „Poradnik Językowy” z. 3, s. 26–41.
- Woźniak E., Wismont M. (2016): „Stare” i „nowe” w polskiej terminologii prawnej 1 poł. XIX w. (na przykładzie terminologii dotyczącej rozwodów). „Issledovanija po slavjanskim jazykam” nr 21 (1), s. 1–20.
- Woźniak E., Zarębski R. (2016a): *Kodeks Napoleona w dziejach języka urzędowego w Polsce – rekonesans badawczy*. „Język Polski” z. 1, s. 46–58.
- Woźniak E., Zarębski R. (2016b): *Kontynuacja vs innowacja. Drogi rozwoju polskiej terminologii administracyjno-prawnej po wprowadzeniu Kodeksu Napoleona*. „Prace Filologiczne” 69, s. 535–547.
- Woźniak E., Zarębski R. (2018): *O (nie)przydatności źródeł leksykograficznych w badaniach XIX-wiecznej terminologii prawnej*. „Język Polski” z. 4, s. 59–69.
- Zajda A. (1990): *Staropolska terminologia prawnicza (do 1500 r.)*. Kraków.
- Zajda A. (1999): *Staropolska terminologia prawnicza odznacza się wybitną rodzimością*. „Język Polski” z. 1–2, s. 47–53.
- Zajda A. (2001): *Studia z historii polskiego słownictwa prawniczego i frazeologii*. Kraków.

